

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Farväl till en stor grupp adverb - En breddad prepositionskategori i ordboksartiklar?	
Forfatter:	Nina Martola	
Kilde:	Nordiska Studier i Lexikografi 11, 2012, s. 466-478 Rapport från Konferens om lexicografi i Norden, Lund 24.-27. maj 2011	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for lexicografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i lexicografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Farväl till en stor grupp adverb

En breddad prepositionskategori i ordboksartiklar?

Nina Martola

In the comprehensive Norwegian grammar, *Norsk referansegrammatikk* (NRG), a new categorization of prepositions and adverbs is introduced. Several types of words, which we have been used to regarding as adverbs, are classified in the NRG as prepositions, more precisely as intransitive prepositions. In this article I discuss the implications such a recategorization would have for Swedish lexicography, both monolingual and bilingual. My conclusion is that it does not necessarily lead to increased transparency of dictionary items for the categories, and that it is wiser to wait with reforms of this kind until a new categorization is well established within general grammar.

Nyckelord: ordklass, preposition, adverb, kategorisering, enspråkiga ordböcker, tvåspråkiga ordböcker, adresseringsstruktur.

1. Inledning

Prepositioner är besvärliga att hantera som uppslagsord i ordböcker. Betydelseinnehållet är vagt och därmed vanskligt att definiera i definitionsordböcker. Att ange motsvarigheter i andra språk kan vara bedrägligt eftersom prepositionsvalet i ganska hög grad bestäms av andra faktorer än betydelse (*på bordet* – *on the table* men *titta på X* – *look at X*; *höra på X* – *listen to X*; *priset på X* – *the price of X*). Ännu mer komplicerat kan det bli vid språk som saknar prepositioner (*på bordet* – finska *pöydällä* < *pöytä* + adessivändelsen *-lla*¹). Adverb har överlag mer betydelseinnehåll och är därmed lite lättare att behandla, men kategorin adverb är i gengäld mycket brokig.

---

¹ Det saknas inte prepositioner helt och hållet i finska men gruppen har en mycket begränsad användning jämfört med i germanska språk. Postpositioner är betydligt vanligare. I den stora finska grammatiken (ISK) används f.ö. främst den övergripande termen *adpositio* 'adposition'.

I Norsk referansegrammatikk (i fortsättningen NRG) görs en annorlunda kategorisering av adverb och preposition än vi varit vana vid inom nordisk lexicografi: en stor grupp adverb hänförs till kategorin prepositioner. I en recension av band VIII av Norsk Ordbok i LexcioNordica 17 föreslås det att ordboken borde följa NRG (Faarlund 2010). Att börja tillämpa nya syntaktiska principer mitt under pågående utgivning är dock knappast att rekommendera. Däremot kan nya principer vara värda att överväga om man börjar på ett nytt ordboksprojekt eller gör en grundligare revidering. Jag ska i det följande försöka reda ut de lexikografiska implikationerna av den föreslagna omkategoriseringen.

Som bakgrund diskuterar jag kortfattat NRG:s kategorisering och ställer den i relation till den indelning som görs i systemverket Svenska Akademiens grammatik (härefter SAG). Jag går också igenom hur kategoriseringen är gjord i två moderna, enspråkiga svenska ordböcker. Efter det undersöker jag ett antal prepositions- och adverbartiklar i olika ordböcker med svenska som källspråk för att ta reda på vilka konsekvenser en omkategorisering skulle få.

Det går att komma med syntaktiska motargument mot omfördelningen mellan adverb och prepositioner men här ägnar jag mig bara åt de lexikografiska för- och nackdelarna av en eventuell grammatisk reform.

2. De syntaktiska kategorierna preposition och adverb

NRG och SAG skiljer sig i fråga om definitionerna av preposition och adverb, och jag ska härnäst i korthet gå igenom och jämföra de två grammatikverkens synsätt. Därefter redovisar jag hur prepositions- och adverbartiklar ser ut i svenska ordböcker.

2.1 Kategoriseringen enligt Norsk referansegrammatikk

En *preposition* är enligt NRG (s. 23, 411–412) oböjliga ord som utgör kärna i en bestämning efter verb, adjektiv och substantiv. Prepositionerna styr vanligen en substantivfras men kan också uppträda utan efterföljande bestämning (*Hun klatret opp stigen* resp. *Hun klatret opp*). Prepositionerna kan med andra ord precis som verb uppträda transitivt eller intransitivt. Rent intransitiva prepositioner, som aldrig kan ta fyllnadsled är t.ex. *bort, fram, heim, vekk; borte, framme, heime, vekke* (NRG s. 414).

I den svenska återgivningen av prepositionsdefinitionen ovan har jag använt det övergripande *bestämning*, men i själva verket är definitionen i NRG lite motsägelsefull. På ett ställe heter det ”kjerne i en utfylling etter verb, adjektiver og substantiver” (NRG s. 23) och på ett annat står det ”de danner kjerne i fraser

som kan fungera som adledd till verb, adjektiv, substantiv eller pronomen” (NRG s. 411).

Enligt NRG är *adledd* en övergripande term och avser de ord i en (grammatisk) fras som inte är kärna. I nominalfrasen *de yngsta barnen i familjen* t.ex. är substantivet *barnen* kärnan och *de yngsta* och *i familjen* är bestämmingar (adledd). Bestämmingar av typen *utfylling* definieras som ”(etterstilte) adledd som er förutsatt eller forventet ut fra innholdet i kjernen”. (NRG s. 31, 45.) Exempel på ”utfylling” till adjektiv är *bjørnen* respektive *av deg* i meningarna *Ho var redd bjørnen* och *Jeg er stolt av deg*. I verbfraser är generellt sett alla valensbundna led ”utfyllinger”. (NRG s. 403–404, 661–663.) Eftersom prepositionsfraser kan vara bestämmingar till verb² utan att vara ”utfyllinger” (*vi åt middag ute, barna leiker i hagen*) bör väl *adledd* vara det adekvata ordvalet i definitionen.

Adverb definieras i NRG (s. 24) som en grupp oböjliga ord vars funktion det är att stå som bestämming utan att vara ”utfylling” eller att stå som modifiering före ett satsled, en fras eller ett ord. Adverben placeras mycket ofta i satsens mittfält (*Du ska bare gjøre som jag sier*), men de kan också stå först i substantiv- och adjektivfraser (*bare en liten bit, nesten ferdig*). Adverben *nok* och *også* står sist i frasen. Adverben är alltså en mycket smalare kategori än i traditionell grammatik, och en mängd ord som vi vant oss vid att betrakta som adverb räknas som prepositioner i NRG.

2.2 Kategoriseringen enligt Svenska Akademiens grammatik

En preposition är enligt SAG (2: 721) huvudord i en prepositionsfras och bestäms av ett nominalt led, rektionen. Men många prepositioner kan stå utan rektion i så kallad absolut funktion och utgör då bundet eller fritt adverbial, partikeladverbial, efterställt attribut eller predikativ. I rektionslös användning är avgränsningen av preposition mot adverb inte klar, eftersom prepositionen ensam fungerar som adverbial (*käppen gick av; han ville inte sätta sig i soffan utan ställde sig bredvid; jag behöver en tidning att läsa i*). I SAG klassificeras *av, bredvid, i* i de här fallen som prepositioner. Också SAG är inne på tanken om intransitiv användning av prepositioner. (SAG 2: 726.) Men man är alltså inte lika radikal som NRG utan räknar ord av typen *bort, hem, fram, in* osv. till adverben. Det sägs explicit att verbpartiklar (i SAG benämnda *partikeladverbial*) till sin ordklassstillhörighet är antingen adverb (*lägga in, fara hem*) eller preposition (*gå av, hitta på*). (SAG 3: 417–420.)

² Man kan förstås diskutera om fria adverbial bestämmer verbet, verbfrasen eller rentav hela satsen.

I vissa fall är det befogat att räkna med homonymi mellan preposition och adverb, och det avgörande är att betydelsen skiljer sig. I *sedan kriget* uttrycker prepositionen varaktighet medan adverbet i *sedan tände han en cigarett* inte gör det. (SAG 2: 681–682.)

2.3 Kategoriseringen i moderna enspråkiga, svenska ordböcker

Innan jag börjar diskutera utfallet av en eventuell grammatisk reform i ordböcker ska jag ge en översikt över hur prepositioner och adverb är behandlade för närvarande i ordboksartiklar. Jag har valt de två enspråkiga ordböckerna *Svenska Akademiens ordlista* och *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO). Tvåspråkiga ordböcker med svenska som källspråk kan i hög grad antas redigeras med dessa två tungt vägande ordböcker som förlaga. Vid analysen har jag utnyttjat SAOL i elektronisk utgåva (*SAOL Plus*, i fortsättningen SAOL+) som innehållsligt är identisk med SAOL 13.

En sökning på strängen *prep* i artikeltext ger 172 träffar i SAOL+. Av dessa 172 uppslagsord förekommer 56 (en dryg tredjedel) enbart som preposition. För 93 lemmarna är ordklassangivelsen *preposition och adverb* och i 23 fall finns det en artikel för ett homonymt adverb. I SO görs homonymindelning alltid utifrån ordklass tillhörighet och av de undersökta prepositionsartiklarna har över hälften en adverbial homonym (tabell 1).³ Det faktum att över hälften av prepositionerna i ordböckerna har en adverbial homonym pekar mot ett visst kategoriseringsproblem och kunde tala för en klassificering enligt NRG.

	SAOL+		SO	
	N	%	N	%
Enbart prep.	56	32,6	66	46,8
Prep. och adv.	93	54,1		
Adv.homonym	23	13,4	75	53,2
Σ	172		141	

Tabell 1: Prepositions-kategorin i SAOL+ och SO.

För de 145 lemmarna som är gemensamma för de båda ordböckerna stämmer kategoriseringen överens till drygt åttio procent, dvs. orden anges vara antingen enbart preposition eller både preposition och adverb i både SAOL+ och SO.

³ SO kan innehålla fler än 141 prepositionsartiklar. Eftersom SO inte är elektroniskt sökbar har jag sett bara på de prepositioner som SO har gemensamt med och SAOL+.

Det betyder att den återstående femtedelen (27 stycken) har fått olika klassificering. Största delen (23) är ord som angetts vara enbart preposition i SO men både preposition och adverb i SAOL+. (Se närmare tabell 2.)

Kategorisering	N	%	%	Exempel
Bara prep. i båda ordböckerna	43	29,7	81,4	alltsedan, bland, hos, inemot, längsefter
Prep. och adv. i båda ordböckerna	75	51,7		av, bortifrån, bredvid, intill, ovanpå, över
Bara prep. i SAOL+, annat i SO	3	2,1	18,6	c/o, likmätigt, uppemot
Bara prep. i SO, homonymer i SAOL+	23	15,9		exklusive, framom, från, invid, mittför
Bara adv. i SO, homonymer i SAOL+	1	0,7		an
Σ	145	100,0	100,0	

Tabell 2: Kategoriseringsöverensstämmelse i SAOL+ och SO.

Antalet adverb i SAOL+ är 1387⁴ och av dessa är bara en bråkdel (116 eller drygt 8 %) homonyma med prepositioner. Adverben är av flera olika typer. Nästan en femtedel utgörs av sammansättningar på *-ligen* och *-vis*. Som adverb klassificeras också en viss typ av kraftuttryck (*himla, jäkla, nedrans, sjuhelsikes*) och andra jämförbara uttryck (*gudskelov*). Vidare räknas en stor mängd uttryck av utländskt ursprung till adverben (*accelerando, ex officio, fifty-fifty, loco, scherzando*) och likaså ord som ingår i mer eller mindre frasartade uttryck (*bom – skjuta bom, fatt – hinna fatt ngn, barbacka, grensle, huvudstupa, pyton – må pyton, sönder*). Likaså anförs ett antal prepositionsfraser och prepositionssammansättningar som adverbiala uppslagsord *i ffol, i fred, i kväll, medsols, medurs, mothårs, till fullo*.

Två stora grupper adverb som i den nya indelningen skulle föras över till prepositionskategorin är sammansättningar på *här-, där-, hit-, dit-, var-, vart-* (154 stycken) och sammansättningar med väderstrecksangivelse som förled (54). Därtill kommer ett betydande antal sammansättningar med preposition (*-av, -efter, -(i)från* osv.) utöver de som ingår i de två föregående grupperna.

⁴ En sökning på strängen *adv* i artikeltext ger bara 288 träffar. Antalet 1387 har jag kommit fram till genom att söka strängarna *a**, *b**, *c** osv. i uppslagsord med avgränsningen *Sök i adverb* och summera. Bokstavvis sökning med ordklassfilter går inte att göra för prepositionerna eftersom de ingår i *Övriga ordklasser* i SAOL+.

3. Ordboksartiklar med den nya prepositions-kategorin

Den kategorisering av prepositioner och adverb som föreslås i NRG skulle naturligtvis få följderna för artiklarna i de ordböcker som innehåller grammatisk etikettering. I all synnerhet de uppslagsord som i nuvarande ordböcker är homonymindelade utifrån en klassificering i adverb och preposition skulle kräva radikalare ingrepp för att bli överskådliga.

Jag ska i det följande redovisa vilka konsekvenser en nykategorisering skulle få för de enspråkiga ordböckerna SAOL och SO och för några tvåspråkiga ordböcker med svenska som källspråk.

3.1 Nykategorisering i SAOL

För SAOL behöver följderna av en nykategorisering inte bli särskilt radikala. Antalet prepositioner i SAOL skulle stiga från 172 till flera hundra och den mycket vanliga etiketteringen *preposition och adverb* kunde ersättas med enbart *preposition*. Eftersom SAOL:s artiklar är mycket kortfattade och inte tar upp konstruktioner är en indelning i transitiva och intransitiva prepositioner knappast ens nödvändig (se illustration 1). Men det är naturligtvis också möjligt att ange vilka prepositioner som är enbart transitiva och vilka som är rent intransitiva.

Det stora problemet med en omkategorisering för SAOL:s del skulle snarast vara att skapa medvetenhet om den hos användare som lärt sig definiera prepositioner på ett snävare sätt. En del användare har antagligen ganska vaga begrepp om grammatiska kategorier och för dem spelar klassificeringen ingen större roll.

SAOL nu	SAOL efter omkategorisering
bland preposition innanför preposition och adverb ¹ intill [-til'] preposition • <i>intill väggen</i> ² intill [-til'] adverb • <i>se bilden här intill</i> ¹ hit adverb • <i>hit bort, fram, in, ned, upp</i> äv. vard. <i>opp, ut, över</i> hopskr. äv. upp adverb • <i>det är upp till dig</i> <vard.> kommer an på; <i>vara ngn upp i dagen; vända ngt upp och ned</i> el. <i>ner</i> ; jfr <i>uppochmedvänd</i>	bland preposition innanför preposition intill [-til'] preposition • <i>intill väggen; se bilden här intill</i> ¹ hit preposition • <i>hit bort, fram, in, ned, upp</i> äv. vard. <i>opp, ut, över</i> hopskr. äv. upp preposition • <i>det är upp till dig</i> <vard.> kommer an på; <i>vara ngn upp i dagen; vända ngt upp och ned</i> el. <i>ner</i> ; jfr <i>uppochmedvänd</i>

Illustration 1. Artiklar i SAOL före och efter omklassificering av prepositionerna.

3.2 Nykategorisering i SO

När det gäller SO, som är en definitionsordbok och som också ger konstruktionsuppgifter, är en indelning i transitiv och intransitiv preposition mer påkallad. För prepositioner som *bland* och *hos*, som inte kan stå utan rektion, skulle ordklassangivelsen vara *transitiv preposition*, förkortad på lämpligt sätt. På motsvarande sätt skulle ord som *hit* och *upp* i stället för *adverb* få markeringen *intransitiv preposition*. I övrigt behöver artiklarna inte nödvändigtvis revideras på grund av den nya klassificeringen.

I artiklar med sammansatta prepositioner/adverb är integreringen också förhållandevis enkel att genomföra. För t.ex. *intill* och *bortöver* är betydelseangivelsen densamma, så det är bara att förena artiklarna och ge exemplen efter varandra. En explicit konstruktionsuppgift kunde eventuellt komplettera exemplet: *KONSTR.: ~ (ngt)*. En komplikation innebär dock angivelsen om första belägg, som är olika för preposition och adverb i bägge fallen.

Den stora utmaningen för en ordbok som SO skulle vara att skapa överskådliga artiklar för de enkla prepositionerna som i ordboken nu har homonyma adverbartiklar. De här artiklarna är överlag omfattande i SO. För tio kontrollerade homonymer (*av, efter, för, i, med, om, på, till, åt, över*) är det genomsnittliga antalet huvudbetydelser för prepositioner 6,5 och för adverb 4,7. Underbetydelseerna är i genomsnitt 8 respektive 3.

Jag ska låta artikeln *till* illustrera utmaningarna vid en eventuell revidering. Prepositionsartikeln är indelad i nio huvudbetydelser och sammanlagt tretton underbetydelser. Motsvarande antal för adverbartikeln är sex och fem. I illustration 2 återfinns de två artiklarna i en kraftigt förkortad uppställning; alla underbetydelser är inte noterade och idiomerna är uteslutna.

<p>till prep.</p> <p>1 med (riktning mot och) slutpunkten i el. på el. vid el. hos; <i>han reste från Göteborg - Stockholm</i>;</p> <p>° spec. för att ange målet för överlämnande <i>han skickade boken - henne</i>;</p> <p>° i fråga om tidsförh. och mer abstrakta förh., spec. för att ange gräns för ngt: <i>hon stannar ända - jul</i>;</p> <p>° spec. äv. i fråga om uppnående av nytt tillstånd: <i>frågan måste bringas - en lösning</i>;</p> <p>2 (ofta i konstruktion med subst. i genitiv) med läge vid el. på el. i: <i>sitta - bords; sitta - häst</i>;</p> <p>3 i samhörighet med i fråga om konkreta el. abstrakta företeelser som på ett naturligt sätt hör ihop: <i>locket - burken; nyckeln - dörren</i>;</p> <p>4 med syfte eller användning bestående i: <i>han använde bilen bara - (att göra) söndagsutflykter</i>;</p> <p>5 med resultat bestående i: <i>varje krona blev - nytta</i>;</p> <p>6 med avseende på: <i>hon är gladlynt - sitt väsen</i>;</p> <p>7 med ett värde utgörande: <i>sträckan uppmättes - 50 m</i>;</p> <p>8 (såsom ytterligare en faktor) vid sidan av: <i>- detta kommer ...</i></p> <p>9 (i några uttr.) med (plötsligt) användande av: <i>ta - kniven; ta/gripa - vapen</i></p>	<p>till adv.</p> <p>1 utöver vad som redan förekommit eller är förhånden: <i>en gång -; 5 kronor -</i>;</p> <p>° spec. för att uttrycka att ngt utgör bidrag e.d.: <i>skjuta - en slant; hjälpa -</i>;</p> <p>2 med plötslig eller kraftig verkan i fråga om inledning av förlopp e.d.: <i>elden flammade -; han hostade -</i>;</p> <p>3 i påvisbar närvaro eller existens: <i>att leva, att vara -; ursäkta att jag finns -</i></p> <p>4 med (riktning mot och) slutpunkt i ngt som vanl. är underförstått: <i>folk började strömma -; sillen går -; båten lade - (vid bryggan)</i></p> <p>5 med visst resultat ofta med förbleknad betydelse, ibl. endast för att understryka fullbordandet av verbhandlingen: <i>skära - fina skivor; laga - en vickning; trassla - det för sig; hur gick det -?</i></p> <p>° spec. för att uttrycka tillslutning e.d.: <i>knäppa - kragen</i></p> <p>6 i läge för att vara synlig vanl. för talaren: <i>han vände den andra sidan -</i></p>
--	--

Illustration 2. Artiklarna för *till* i SO (starkt förkortade).

Den enklaste lösningen på problemet för hur den nya artikeln ska ställas upp är naturligtvis att klassificera *till* som preposition och därefter ange transitiv och intransitiv användning utan att vidare integrera de två delarna, exempelvis: *till* prep. A) trans. 1–9; B) intr. 10–15.

Använder man betydelseangivelser som utgångspunkt, vilket är kutymen i SO, ser vi att samma betydelse återkommer i moment 1 i prepositionsartikeln och moment 4 i adverbartikeln, och likaså överensstämmer betydelsen i moment 5 i båda artiklarna. För moment 9 i prepositionsartikeln och moment 2 i adverbartikeln är den gemensamma nämnaren plötslighet. De här adverbmomenten kunde integreras i motsvarande prepositionsmoment och göras till

underbetydelser. Med en lätt modifiering av betydelseangivelsen i moment 1 kunde också moment 6 ur adverbartikeln passa in där.

I moment 5 i den nya prepositionsartikeln kunde det efter de nuvarande betydelsenyanserna (4 till antalet) följa ytterligare en: ° *förbleknad betydelse, intr.* Då återstår två huvudbetydelser som representerar enbart intransitiva användningar (momenten 1 och 3 ur adverbartikeln). Om dessa läggs in i prepositionsartikeln skulle den alltså sammanlagt bestå av 11 huvudmoment.

Men av detta uppstår frågan om man ska betrakta transitiv användning som normalvärde och ange bara intransitiva användningar explicit eller om man för varje betydelse (och rentav betydelsenyans) borde ange om det handlar om en transitiv eller intransitiv användning av prepositionen (med hjälp av antingen etikett eller konstruktionsuppgift). Utifrån de tio kontrollerade homonymerna verkar den transitiva användningen vara den vanligaste, men ser man till hela det nya prepositionsbeståndet är de rent transitiva prepositionerna i minoritet, och transitivitet skulle därmed bli den markerade egenskapen hos prepositioner (i SAOL: 56 transitiva, 126 transitiva/intransitiva, över 200 nya intransitiva, jfr avsnitt 2.3). En möjlighet är att man inte använder etiketter alls utan låter exemplen i betydelsemomenten tala för sig själva, men det är knappast förenligt med praxis i en mer omfattande ordbok.

En radikalare reform av *till*-artikeln skulle vara att se mer till funktion och inte i så hög grad utgå från betydelsen, eftersom vi har att göra med ett funktionsord. Det är ju först i kombination med andra ord som en prepositions ”betydelse” utkristalliseras. Ordet *till* i sig har inte alla de betydelser som räknas upp i artiklarna i illustration 2. Inte ens kärnbetydelsen ’med riktning mot och slutpunkt’ i är verboberoende, utan betydelsen uppstår i kombination mellan ett rörelseverb och prepositionen. (Jfr t.ex. Norén & Linell 2006.) Också i kombination med en rektion som entydigt kan tolkas som platsangivande får prepositionen konkret riktningsinnebörd (t.ex. *till skogen*), men mer kontext kan ändra på det (*kärlek till skogen*).

Utifrån en korpusbaserad undersökning jag utfört är användningen av *till* i texter verbdominerad. Drygt 70 procent av alla förekomster utgörs av valensförbindelser i vid bemärkelse, medan bara 12 procent är attributiva (*resan till Stockholm*). I knappt 4 procent handlar det om *till* som verbpartikel. Av kombinationerna med verb består 20 procent av konkreta målanvändningar (*åka till Stockholm*) medan hela 35 procent är abstrakta, konstruktions- eller frasliknande förbindelser (*förvandlas till X, döma ngn till X*). Man kunde tala om ett slags metaforiska mål. De tre vanligaste verben i kombination med prepositionen *till* är *gå, komma* och *leda*. (Martola 2009.)

Momentindelningen kunde med andra ord utgå mer från kombinationstyp och beskrivningarna formuleras så att det framgår att det är de kombinationer där *till* ingår som har de angivna betydelseerna, inte *till* ensamt.

Noteras kan att momenten 2–5 i adverbartikeln beskriver användning av *till* som verbpartikel. I konstruktions- och frasordboken *Svenskt språkbruk* är verbpartiklarna anförda i egna kortfattade artiklar: *till* partikel vid verb, t.ex. *bli till*, *finnas till*, *göra sig till* osv. SO kunde eventuellt låna en etikettering av det slaget för ett block inne i prepositionsartiklarna.

3.3 Nykategorisering i tvåspråkiga ordböcker

Indelningen av prepositioner och adverb i tvåspråkiga ordböcker följer i mycket hög grad de enspråkiga ordböckernas kategorisering. Jag har undersökt sammanlagt sex ordböcker eller ordboksdelar med svenska som källspråk. Två är svensk-engelska, dels den ordbok som ingår i ne.se (NE/S-E i tabellen), dels den som Norstedts tillhandahåller gratis över webben (Nor/S-E). Därtill har jag sett på en svensk-tysk ordbok (Nor/S-T), en svensk-fransk (Nor/S-Fr), en svensk-finsk ordbok (S-Fi) samt en svensk-estnisk (S-Est). Kategoriseringen framgår av tabell 3.

Lemma	NE/S-E	Nor/S-E	Nor/S-T	Nor/S-Fr	S-Fi	S-Est
bland	prep	prep	prep	prep	prep	prep
hit	adv	adv	adv	adv	adv	adv
innanför	ø	prep adv	prep adv	prep adv	prep adv	prep adv
intill	prep adv	prep adv	prep adv	prep adv	prep adv	prep adv
till	prep adv	prep adv	prep adv	prep adv	prep adv	prep adv
upp	adv	adv	adv	adv	ø	adv

Tabell 3: Kategoriseringen av prepositioner och adverb i tvåspråkiga ordböcker.

De moderna tvåspråkiga ordböckerna (alla relativt stora ordböcker) anger nästan genomgående ordklassstillhörighet. En skillnad gentemot SO är dock att de tvåspråkiga inte hanterar adverb- och prepositionspar som homonymi utan som polysemi. Ordklassindelningen finns inne i artikeln som två huvudblock med egna betydelsebeskrivningar. En bidragande orsak till den stora överensstämmelsen mellan ordböckerna kan förstås vara att tre av sex är från samma förlag.

Större ordböcker ger sannolikt också i högre grad grammatiska upplysningar än mindre – jag har inte granskat mindre ordböcker för denna studie.

Tack vare polysemiutförandet kan etiketterna *preposition* och *adverb* vid en eventuell ordklassreform enkelt bytas ut mot *transitiv preposition* och *intransitiv preposition* utan större ingrepp i artiklarna. Men revideras SO påverkar det sannolikt de tvåspråkiga ordböckerna på sikt.

Emellertid tillkommer problemet med ekvivalenternas kategoritillhörighet i de tvåspråkiga ordböckerna. Det här hänger samman med adresseringsstruktur och räckvidd (jfr Svensén 2004:100–102). Artikeln *hit* ur Nor/S-E får tjäna som exempel (illustration 3).

<p>hit</p> <p><i>adverb</i></p> <p>allm. here; åt det här hållet this way, in this direction; dit el. så långt thus far</p> <p>Exempel:</p> <p>kom hit (hit ner etc.)! come (come down etc.) here!</p> <p>[...]</p>

Illustration 3. Artikeln *hit* ur Nor/S-E.

Kan man förutsätta att användare överlag inser att angivelsen *adverb* syftar till vänster på *hit* och inte också till höger på de engelska ekvivalenterna? Och är det faktiskt så? I en ordbok där målspråket är det främmande språket borde ju angivelsen snarast gälla ekvivalenterna, som ju är den kategori användarna i första hand behöver information om. Eftersom kategorimotsvarigheten är förhållandevis stor är adresseringsriktningen inte ett så stort bekymmer i ordböcker mellan germanska språk. Men om angivelsen för *hit* i Nor/S-E skulle vara *intransitiv preposition* i stället för *adverb* blir en tolkning av etiketten som högeradresserad direkt vilseledande, så länge man inom engelsk grammatik klassificerar *here* som adverb. (I OED anges exempelvis *here* vara adverb.) Det borde därmed strängt taget finnas etikettering för både lemma och ekvivalent, t.ex.: *hit* (itr.prep; (adv.) *here*).

I den svensk-finska och den svensk-estniska ordboken är adresseringsproblematiken inte lika stor. Eftersom källspråket är det främmande språket för användarna är vänsteradressering naturlig; det är ingångsspråket användarna behöver upplysningar om. Målspråket kan de, och de har därför en klar uppfattning om hur ekvivalenterna konstrueras (också om de inte nödvändigtvis vet vad konstruktionssätten kallas). Finska användare förleds knappast att tro att vare sig adverbena *tänne*, *tähän* 'hit' eller postpositionerna *joukossa*, *keskellä* 'bland' ska konstrueras som prepositioner. Men för de användare som lärt sig

skilja mellan preposition och adverb enligt den traditionella indelningen blir angivelsen *intransitiv preposition* förvirrande.

4. Avslutande resonemang

En omdefiniering av ordklassen preposition skulle få följder inom svensk lexikografi. Det skulle inte leda till några oöverstigliga svårigheter, men å andra sidan är det långt ifrån säkert att det utan vidare skulle leda till klarare och mer lättolkade ordboksartiklar, vilket gärna borde vara målet för lexikografiska reformer. Det nuvarande systemet, att kalla ord som *av, på, till* osv. för adverb i fråga om verbpartiklar är kanske inte optimalt, även om det har en lång tradition inom lexikografien. Det går i vart fall stick i stäv med SAG, den överlägset mest omfattande deskriptiva grammatiken för modern svenska, som explicit säger att prepositioner i absolut användning (alltså rektionslös) är prepositioner och inte adverb.

Men det är tveksamt om den bästa lösningen är att i stället räkna exempelvis *hit* och *hemma* som preposition. Grammatiska teorier kommer och går och lexikografien gör kanske klokt i att vara lite konservativ och inte gå i bräsch för moderna strömningar som eventuellt aldrig får tillräckligt genomslag. De grammatiska etiketternas funktion i svenska ordböcker är ju att vara till hjälp för de användare som har kännedom om svensk grammatik. För övriga användare är de inte till någon nytta. Så länge största delen av de grammatikkunniga användarna inte internaliserat en ny ordklassindelning skapar en reformerad etikettering sannolikt mer förvirring än klarhet. Men om en ny indelning börjar vinna allmänt gehör och anammas i skolornas grammatikundervisning, då blir det dags för en reform också inom lexikografien.

LITTERATUR

Ordböcker

NE/S-E = Nationalencyklopedin. Engelsk ordbok. www.ne.se (september 2011)

Nor/S-E = Norstedts engelska ord. Engelska gratis. www.ord.se (september 2011)

Nor/S-F = Norstedts stora franska ordbok: fransk-svensk, svensk-fransk. Projektledare: Håkan Nygren; redaktion: Wandrille Micaux, Mathias Thiel (datalogist), Mona Wiman. Stockholm: Norstedts akademiska förlag, 2009.

Nor/S-T = Norstedts stora tyska ordbok: tysk-svensk, svensk-tysk. Huvudredaktör: Irmgard Lindestam. Stockholm: Norstedts akademiska förlag, 2008.

OED = OED. Oxford English Dictionary. www.oed.com (september 2011)

SAOL 13 = Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. 13. uppl. Stockholm 2006.

- SAOL+ = SAOL Plus. Svenska Akademiens ordlista över svenska språket. Svenska Akademien & Oriibi AB & Språkdata vid Göteborgs universitet, 2007.
- S-Est = Rootsi-eesti sõnaraamat. Svensk-estnisk ordbok. Huvudredaktör: Virve Raag, Tallinn: Valgus, 2004.
- S-Fi = Cantell, Ilse & Anu Hietala, Jenni Hurri, Johanna Månsus & Anja Sarantola. Ruotsi–suomi-suursanakirja. Stora svensk-finska ordboken. Helsingfors: WSOY 2007.
- SO = Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien. Utarbetad vid redaktionen för Svenska Akademiens samtidsordböcker, Lexikaliska institutet, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet. Svenska Akademien & Norstedts 2009.
- Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm 2003.

Annan litteratur

- Faarlund, Jan Terje, 2010: Norsk Ordbok, band VIII. I: LexicoNordica 17. S. 313–320.
- ISK = Hakulinen, Auli & Maria Villkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen och Irja Alho: Ison suomen kielioppi. 'Stora finska grammatiken'. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 5. scripta.kotus.fi/visk (september 2011)
- Martola, Nina, 2009: Prepositionerna *till* och *åt* i ett jämförande perspektiv. I: Lotta Collin & Saara Haapamäki (red): Svenskan i Finland 11. Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo Akademi Nr 7, Åbo. S. 115–124.
- Norén, Kerstin & Linell, Per, 2006: Meningspotentialer i den språkliga praktiken. MISS 54. Meddelanden från Institutionen för svenska språket. Göteborgs universitet.
- NRG = Faarlund, Jan Terje & Svein Lie & Kjell Ivar Vannebo, 1997: Norsk referansegrammatikk. Oslo: Universitetsforlaget.
- SAG = Teleman, Ulf & Staffan Hellberg & Erik Andersson, 1999: Svenska Akademiens grammatik. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts ordbok.
- Svensén, Bo, 2004: Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Nina Martola

Institutet för de inhemska språken
nina.martola@kotus.fi